

Комуникиращите общества

Евгени Василев*

***Резюме:** Комуникацията и глобализацията са силно свързани като процеси. В тази статия се показва както свързаността им, така и „шумовете“, които пречат за пълноценното комуникиране на обществата. Тези пречки по комуникационния канал могат да бъдат от всякакво естество. Едно от ограниченията за пълноценна комуникация между обществата е отсъствието на подходящи технологии. Освен технологичните ограничения, от значение са и различията в културата на общуване, както и идеологическите, икономическите и езиковите различия. Някои от тези ограничения биват преодоляни, други остават и до днес. Подобни процеси са валидни и за България, която от затворена Заедница, постепенно се отваря за света, без това да означава, че нейният глобализационен процес е завършил, както впрочем и на всяко едно общество на Земята.*

***Ключови думи:** комуникация, глобализация, общества, пречки, култура, технологии*

Да осъществява размяна на идеи и познание е една от основните цели на комуникацията, но днес тази цел е и един от ефектите на глобализационния процес. Освен на индивидуално ниво, запознаването, размяната на идеи, приемането и интегрирането на идеи и познание в комуникационния процес, се осъществява и на ниво общност, и дори общество. Този комуникационен обмен е част от глобализационния процес, защото глобализирането, може да се обозначи и като събирането на отделни човешки светове в един общ, глобален свят. Това „събиране“ е

невъзможно да се осъществи без комуникация между отделните общества, което превръща глобализацията до голяма степен в комуникация.

Комуникацията и глобализацията изглеждат силно свързани, поради същността им. Но все пак не трябва да се поставя знак за равенство. За да е по-видима разликата между тях, може да се сравни определението за комуникация, която според У. Шрам е „съобщаването, предаването или размяната на идеи, познание и пр. (било то устно, писмено или със знаци” (Шрам, 1992 : 30) с често използваното определение на Манфер Стегър за глобализация, което гласи така:

„... многоразмерна поредица от обществени процеси, които създават умножават, разпространяват и интензифицират обществените зависимости и обмен, като същевременно поощряват у хората растящото осъзнаване на задълбочаващите се връзки между локалното и далечното.” (Стегър, 2005 : 39)

При сравнението на двете определения се открояват на преден план разликите, но и приликите. Двата процеса обхващат сфери на човешката жизнена дейност: икономика, култура, политика и т.н. Едно от основните неща, които определят степента на интегриране на обществата във всички тези жизнени дейности, както и качеството на общуване, е технологичното ниво, достигнато от тях. При комуникацията, разбира се, има значение дали информацията предназначена за предаване по канала няма да бъде променена в отделните и нива, но това е от значение и за интегрирането на обществата. Ако осъществяването на „умножаване, разпространяване и интензифициране на обществените зависимости и обмен“ се наруши на всяко едно от нивата, самият процес на глобализация става непълен.

Подобното нарушаване на качеството на информация е коментирано и от Джордж Бордън и Джон Стоун:

Авторите твърдят, че „степента на ефективност на съобщението е равна на сходството на значението, създадено от комуникатора и реципиента.“ (Borden G. and John Stone, 1976: 69)

Така могат да се открият още сходства между двата процеса и да се стигне до констатацията, че глобализацията може да се определи и като комуникация между обществата, която задълбочава връзките между тях. Но това зависи от липсата на „шум“ по комуникационния канал от всякакво естество – езиков, културен,

политически, икономически и всякакъв друг тип пречки, които често присъстват. Тези пречки могат да променят значението, което е придавал комуникаторът, до момента, в който достигне до реципиента. Много голямо значение има и това как комуникаторът и реципиентът интерпретират съобщението. Т.е. „шум“ в комуникацията е заложен във всички нейни етапи – в началото и в края при комуникатора.

Различията в интерпретациите могат да бъдат от всякакво естество, но културата в обществата е силно определяща. Сравнително лесно е да си представим как ще протече комуникацията на междуличностно ниво, но като се сведе до общуване на индивиди от различни общности, нещата се усложняват много, именно поради различията в културата на общуване, а като се прибавят и идеологически, икономически и езикови различия „шумът“ се увеличава неимоверно.

Освен това има и ограничения в степента, в която може да се глобализират обществата, които са от чисто практическо естество. Сред тях на много важно място са технологиите, но самите те са само началото на процеса.

След откриването на определена технология, самото общество я интегрира, при условие, че може да я приспособи към неговата културна, политическа и икономическа същност. Така на втори етап идват социалните адаптации (или липсата на такива). Има доста примери на технологии за транспорт и комуникация, които въпреки че са налични, поради най-различни причини не са интегрирани в определени области. Например фотографията дълго време е табу в някои общества, поради страха, че така се „краде душата“. Но най-важното ограничение пред технологиите като комуникационно средство са разбира се техните възможности. Със съвременните транспортни средства за по-малко от ден можеш да отидеш на другия край на земното кълбо, а съобщение можеш да предадеш за стотни от секундата. Но не винаги е било така.

За много голяма част от човешката история конят е бил най-бързото транспортно и комуникационно средство. Той може да се движи със скорост до 50 км/ч., но най-високата си скорост не може да поддържа за повече от 2 километра. Ограничеността на транспортните възможности води и до ограничените комуникация, межкултурно общуване и търговски отношения между народите.

На тази ограничена мобилност са разчитали всички „глобални“ империи.

Така например Монголската империя, най-голямата империя в историята на човечеството просъществувала близо 150 години, е разчитала единствено на коня като средство за транспорт и пренасяне на съобщения. Това може да се определи и за една от основните причини, поради които обществата превзети от монголците не са силно повлияни от културата им и след разпадането на империята политическото статукво се връща към старите порядки, а обществата не променят много начина си на живот. Основната причина за това е липсата на регионална интеграция, отново определена от ниското технологично ниво на тогавашната цивилизация, пречатващо обмена на идеи, културни ценности и стоки.

Като скок в развитието на транспортните и комуникационните технологии може да се определят Великите географски открития. Когато Христофор Колумб достига Северна Америка (всъщност, както е известно, бреговете на съвременна Куба), започва истински бум в технологиите, свързани с морското плаване, чието развитие се стимулира допълнително от конкуренцията за колонии между Испания, Португалия и по-късно включилите се в надпреварата Холандия, Франция, Великобритания и Германия.

Корабите от епохата на Великите географски открития не са развивали особено голяма скорост (от 8 до 11 възела (или приблизително 15-20 км./ч.)), но са улеснявали значително по-дългите пътувания. Това позволило колонизирането на земи, разположени на големи разстояния от центъра на Испанската и Португалската империи – Иберийският полуостров. Редом с развитието на корабостроенето, конкуренцията между държавите допринесла и за напредъка на друга технология, дала важно преимущество на колонизаторите – добивът и обработването на стоманата, оръдията и барута, което спомогнало за създаването на огромната Испанска империя.

Сред различните последици от създаването ѝ е широкото разпространение на испанския език. И днес, когато всички нейни колонии са вече независими държави, той остава вторият по разпространеност след китайския. Според проучване на Summer Institute for Linguistics (SIL) Ethnologue Survey проведено през 1999 г., за около 332 млн. души испанският е роден език. Китайският е водещ – с 937 млн., а едва трети е английският, с 322 млн.

Това показва, че развитието на технологиите намалява „шума“ в едно от най-пречещите средства за комуникация между обществата, езикът, а това означава и че се

засилва глобализирането. Така премахването на езиковите и технологични бариери съвсем директно спомагат за засилването на междуличностното и обществено комуникиране.

Този процес на все по-силно обвързване на обществата се вижда особено силно след създаването на Британската империя, която не случайно е наричана „Империята, над която слънцето никога не залязва“, защото в своя пик тя контролира близо $\frac{1}{4}$ от сушата на Земята. Империята успява в известна степен да развие политическата и икономическата интеграция на своя територия, но културната е доста по-слаба. Въпреки че, много важна последица е широкото разпространение на английския език. Освен вече споменатите 322 млн. човека, които имат английския за роден език, за още 750 млн. той е втори.

Така глобализирането на езика, отново ни препраща към засилените възможности за комуникиране и премахването на пречките пред общуването, но не трябва да се забравя, че винаги след това се появяват нови пречки на ново ниво. Примери са, както вече споменахме, културните различия, икономическите интереси, политическата власт и т.н.

Но тези вече споменатите пречки на междуличностно ниво, се усложняват още повече когато говорим за комуникация между обществата. С цялото културно многообразие на общества и техните субкултури и контракултури, се създава една много сложна амалгама от идентичности, идеи и традиции. Все пак, при комуникирането на индивиди от различни общности, на различни нива, се получава обмен на идеи и познание въпреки „шума“, като същността на тези идеи понякога оцелява по целия комуникационен канал. Отделната личност приела тези нови идеи и познания, в последствие ги разпространява в своето общество, а когато цели групи започнат вече да ги разпространяват, имаме нови културни течения в обществото, повлияни и от другите общества. Възможностите на тази комуникационна мрежа се усилват още повече със създаването на постмодерни технологии, като интернет например, дава на практика безгранични възможности за глобално комуникиране. Тук разбира се има отново много източници на „шум“, но няма как да се отрече, че сега възможностите за обмен на идеи и познание са много по-големи.

Това обаче е постмодерната (даже вече се говори за пост-постмодерна) реалност, докато в историята за повечето хора достъпът до технологии позволяващи

бързо комуникиране е бил силно ограничен. Елитите винаги са разполагали с най-новите технологии за бързо общуване и транспорт, докато достъпът на по-голямата част от обществото до тях е ново явление, което характеризира най-вече модерния и постмодерен свят. (Пейчева, 2011)

„Безкрайни векове, масата от хора са живели, мисловно, в малки общества; във ферми, села или градове. Имало е малко големи градове в античността; Рим, например, е бил с около милион жители в своя пик. По-голямата част от хората са живели в малки кръгове на родство, приятелство, работа и интереси, всички техни вътрешни отношения са били относително затворени и в малки общности. Войните, инвазиите, окупациите, миграциите, са водили в досег странници, но по всяко едно време е било вярно това, че персоналният кръг на всеки човек е бил малък.“ (Cherry, 1978 : 27)

В България например, тесните родствени кръгове също са били характерни до разпадането на Задругата и едва при появата на еснафската култура, започва опознаването на света по-далеч от родното място. Иван Хаджийски (2002) описва задругарските мислени граници по следния начин:

„Всяка задруга сама задоволяваше по-голямата част от своите нужди. Тя внасяше само сол, желязо и някакви предмети за украса. Между селата нямаше никаква обмяна. Те бяха свързани с коловози, по които скърцаха сватбарски каруци с пияни сватове, препускаха коне с крадени моми, влачеха се коли с любители на чудотворни икони, целебни аязма, русалки пладница, с поклонници на манастири и с весели посетители на селски сборове.

Най-широките простори бяха границите на областта, в чието средище местния боляр имаше пазарище. Дотук спираха всички политически и стопански връзки на селянина. Затова шопът пееше:

„От София по-далеко нема, леле,
от Искър по-дълбоко,
от Бояна по-убаво...““ (Хаджийски, 2002: 54)

Тези мислени граници показват и доколко задругарят познава останалата част на света и до колко се интересува от нея. Липсата на комуникация с други общества се базира на близките връзки в Задругата, но и на технологичната невъзможност за

далечни пътувания и комуникация. Светът за задругаря е малък, а други общности няма, освен в приказките и легендите.

Промяната в комуникацията за българина настъпва след постепенното разпадане на Задругата и създаването, първо на икономически връзки с други общества, а в последствие това води и до идеен и информационен обмен. Всичко това е свързано с развитието на занаятите, и създаването на Еснафството в България и нуждата от намиране на пазар за произведената продукция. Тези връзки водят до разширяване на света за българина и показват всъщност как, в случая, на базата на икономическия интерес се създават комуникационни канали, които водят до „разпространяване и интензифициране на обществените зависимости и обмен, като същевременно поощряват у хората растящото осъзнаване на задълбочаващите се връзки между локалното и далечното“ (Стегър: 2005). Въпреки че, по време на Еснафството този процес е само в началото вече се виждат някои от характеристиките на глобализацията. Еснафът започва да разширява своя хоризонт и да пътува до далечни места и да се среща с други общности и култури, като това е описано от Хаджийски така:

„Пазарът преодолява затвореността на земеделското натурално стопанство. Коловозите станаха търговски пътища – жили, по които потече общ стопански и културен живот. Клисурските абаджии ходеха за шаяци в Рупчос, а за гайтани в Пирдоп, Карлово и Калофер. Габровските гайтанджии – „кърджии“ – стигаха със своите коне, натоварени с шарен гайтан, до Тулча и Мачин и срещаха там етрополските търговци на кожи. Старозагорските табаци продаваха кожата си във Видин, Русе и Разград; панагюрските джелепи (търговци на добитък) минаваха в Сърбия, а пирдопските платнари ходеха за памук чак в Драмско и Серско. Селяните от казанлъшките села (Енина, Габарево) събираха по селата яйца, сирене, сланина и ги караха в Цариград. ... Те опознаваха хората, съдбата им, завързваха връзки. Общият език, който служеше на старите славянски племена да се карат надълго и широко, сега стана съществено средство за общуване и обединение.“ (Хаджийски, 2002, 54-55)

В този цитат много добре се вижда, как преодоляване на пречките пред комуникацията като език и използването на технологичните средства, като например по-добри пътища спомага за комуникационния процес между обществата. Освен това общият икономически интерес, търговията, спомагат още повече за премахването на

„шума“ в комуникацията. В следствие на територията на България се изгражда и железопътна връзка, която още повече спомага търговията, комуникацията и води до още по-засилваща се глобализация, макар и на регионално ниво.

След Освобождението на България, новите граници до известна степен ограничават търговския поток, но комуникационните връзки постепенно се разширяват и страната ни започва все повече да участва в един процес на глобализиране. Тя е пример за едно общество, което постепенно се включва в процеса на глобализация. Въпреки че, българското общество е най-познато за нас, се вижда, че това отваряне на по-голямата част от хората към света, към едно споделяне на идеи и познание може да се случва по подобен механизъм и за други общества.

Този процес продължава и до днес, а развиването на технологиите за пътуване и комуникация показва, че в бъдеще ще се засилва. Най-вероятно въпреки технологичното развитие, дори и до края на този век (XXI) няма да видим истински глобален свят поради всичките „шумове“, които споменахме. Но досега преодолените пречки пред комуникацията между различните общества показва, че едно истински глобално общество е възможно, въпреки че най-вероятно няма да се случи в рамките на нашия живот.

Пречките пред него са много, защото както казва Хейни:

„Процесът на комуникация е екстремно податлив на изкривяване и прекъсване, защото, освен другите причини, това е сериен процес, осъществяван стъпка по стъпка. Ако си заинтригуван от намеса в или предотвратяване на комуникацията, е достатъчно да атакуваш само една фаза, като брънка на верига, целият процес е толкова стабилен, колкото най-слабото му звено.“ (Haney, 1986 : 204)

Това показва, че във всеки един момент комуникацията може да бъде прекъсната, разрушена или да бъде вкаран „шум“, но именно примерите на преодолените проблеми в комуникацията между обществата показва, че е възможно създаването на един общ, глобален свят. Отварянето на икономическите връзки е подходящ начален етап, по който може да се постигне това, защото, както показахме вече в примера с Еснафството, общите икономически интереси спомагат за създаването на стабилен комуникационен канал. Добър пример е и създаването на Европейският съюз, който отваря пътищата за пълна икономическа интеграция, и

въпреки многото проблеми, пред които е изправен съюза ползите са очевидни, изразени не само в икономическия просперитет, но и в премахването на пречките пред комуникацията, като граници и различни административни ограничения. С двата примера се открива и нуждата от общ език, на който да се комуникира, за да се премахне този тип пречка в общуването.

В Европейският съюз се използват официално всички езици поради борбата за влияние между различните държави, които правилно осъзнават важността на общият език и кой ще бъде той, но въпреки всичко неофициално най-много се използва английският.

Разпространението му, който също дадохме за пример показва тази тенденция, като от особено голямо значение тук е това, че за повечето хора той е втори език, което означава, че в следствие се е появила нуждата от научаването на допълнителен език, за да се осъществява комуникация. В различните епохи общият език, който се е използвал в регионалните или глобални връзки се е променял, като на регионално ниво например от голямо значение са били латинският и китайският. В по-глобален мащаб от голямо значение стават важни испанският и португалският, а в следствие за език на дипломатията се приема френският. Съвременната тенденция е най-използван втори език да бъде английският, но това не означава, че винаги ще бъде така, защото често се появяват и конкуренти. Без значение, кой език ще стане глобален обаче, важното е, че именно нуждата от изчистване на „шума“, който се създава при използването на различни езици, се осъществява по естествен път с появата и използването на глобален език.

Но след премахването на езика като пречка, много често като нов източник на „шум“, се проявяват културните различия. Те могат до такава степен да попречат на предаването или размяната на идеи и познание, че направо да блокират комуникационния канал, поради взаимното неразбиране не само на отделните индивиди, но и между цели общества.

Това е едва от най-сериозните пречки пред комуникацията и взаимното неразбиране е често срещано явление. Изследването на организационната култура на Геерт Хофстеде (2010) показва различията, като част от идеята е, че познаването на културните различия може да спомогне за управлението на бизнес с различна организационна култура. Така, чрез познаване на чуждата култура могат да се премахнат пречките пред

комуникацията. Това може да се използва и за намаляването на комуникационния шум като цяло в сферата на културата, но това означава едно много добро познаване на културите по света от различните общества. С подходящо възпитание и образование тези пречки могат да бъдат премахнати, но в съвременния свят, това отношение към другите култури е рядко срещано и затова „шумът“ на основа култура остава една от най-големите пречки за комуникацията между обществата.

Разбира се организационната култура е част от културата на едно общество, но примерът, който даваме с изследването на Хофстеде цели да покаже, че тези пречки могат да бъдат преодоляни и много организации се възползват от този подход. Но за да се осъществи опознаването на другите култури, е нужна комуникация, за да съществува и:

„ съобщаването, предаването или размяната на идеи, познание и пр. (било то устно, писмено или със знаци)” (Шрам, 1992 : 30)

В межкултурното общуване една от най-големите пречки е политиката и ограничеността на политическата интеграция. В много отношения на чисто политическо ниво не само се вкарва „шум“ в общуването между културите и така между обществата, но отново може изцяло да бъде ликвидирана дори възможността за комуникация. Тук пречките са много:

- войни;
- граници;
- идеология;
- образование или липсата му;

Има още много други варианти, а понякога пречките се съчетават и правят почти невъзможна комуникация от какъвто и да е тип. Тук отново е добър пример Европейският съюз, но на локално ниво и с ограничен ефект върху премахване на пречките в комуникацията. Дори и с ликвидирането на войните в рамките на съюза и премахването на границите в Шенгенското пространство, идеологията и образованието често са пречка пред ефективността на комуникацията между обществата. Въпреки това се вижда, че доста от „шумовете“ са премахнати. В бъдеще тази ефективност може и да се подобри, но това не означава, че ще има създаване на една европейска култура въз основа на политическата интеграция. Именно идеята, че трябва да се

запази културното многообразие приета в ЕС позволява откриването на комуникационните канали, защото опитите за създаване на обща култура дори и в определен регион, твърде често са завършвали трагично.

Въпреки всички пречки пред комуникацията между обществата на икономическо, културно и политическо ниво, идеите и познанието успяват да преодолеят съществуващия „шум“ и да се разпространяват по целия свят. Именно това е глобализационният аспект на комуникацията и тук е неразривната връзка между двата процеса. Ако няма обмен на идеи и познание няма да съществува и глобализацията. А идеите и познанието е това, което ни обогатява като индивиди.

ЛИТЕРАТУРА

Borden, G. and John Stone (1976). Human Communication: The Process of Relating, Coming Publishing Company.

Cherry, C. (1978), World Communication: Treat or Promise? (A Socio-technical Approach), John Wiley & sons.

Haney, W. V. (1986), Communication and interpersonal relations: text and cases, Irwin Homewood.

Пейчева, Д. (2011). Медиализираната реалност. Благоевград: Университетско издателство „Н. Рилски“

Стегър, М. (2005) Глобализацията, Захарий Стоянов, София

Хаджийски, И. (2002), Бит и душевност на нашия народ, Том I, ЛИК Издания, 2002;

Шрам, У. (1992), Комуникацията (Сборник), София, Библиотека „Социалния прогрес“

<http://www.britishcouncil.org/learning-faq-the-english-language.htm>

<http://www2.ignatius.edu/faculty/turner/languages.htm>

<http://geert-hofstede.com/>

* Евгени Василев е редовен докторант в катедра „Социология“ към Философски факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“